

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Een nieuw verdienmodel voor Nederland: de kracht van excellente clusters en niches

Het overheidsbeleid voor de groeiagenda van Nederland is zowel te veel versnipperd als te weinig ingebed. Terwijl in andere landen de groei weer begint aan te trekken, dreigt Nederland achterop te raken. Welke factoren veroorzaken dat verschil tussen groei en stagnatie? Een blik over de grens leert dat ook in een globale economie lokaliteit en worteling van belang zijn. De economische groei van Nederland kan worden bevorderd door meer regionaal te denken. Want de succesverhalen in binnen- en buitenland leren dat het excellente clusters en niches zijn die het verschil maken.

door *Jeroen van der Vlugt*

De auteur is partner bij BoerCroon Consulting.

NEDERLAND HEEFT ALLES MEE OM EEN STERKE, open economie te zijn. Een goed opgeleide beroepsbevolking, uitstekende onderzoeksinstituten, een prima infrastructuur, mondiale mainports, een unieke geografische positie, een in veel opzichten vergelijkenderwijs goed functionerende overheid, internationaal aantrekkelijke wet- en regelgeving, en een goed ontwikkelde industrie- en dienstensector. Natuurlijk zijn er verbeteringen nodig, zoals hervormingen in de zorg, op de arbeidsmarkt en in de sociale zekerheid. Daarnaast en daar ook mee samenhangend is het beslag dat de overheid op de economie legt veel te groot (ruim vijftig procent van het bbp).

Mede vanwege het uitblijven van deze hervormingen heeft Nederland helaas nog nauwelijks een weg uit de crisis gevonden. Er is echter nog een reden waarom Nederland op allerlei internationale rankings de weg naar

beneden lijkt te hebben ingeslagen. Waar andere landen stevige keuzes maken, zoals de ‘Energiewende’ in Duitsland, maken de verschillende overheden – en vooral de politici die daarin verantwoordelijkheid dragen – in Nederland geen echte keuzes. Wat in Nederland ontbreekt, is (de juiste) focus: keuzes maken in het economisch beleid en daar gericht aan werken. In deze bijdrage staat daarom de vraag centraal waar de economische kracht van Nederland ligt en wat de overheid kan doen om die te versterken. Daarbij wordt ingezoomd op wat excellente clusters en niches voor het verdienmodel van Nederland kunnen betekenen.

EEN BLIK OVER DE GRENS

Wat is de ontbrekende schakel in de groeiagenda van de Nederlandse overheid? Een blik op succesverhalen in binnen- en buitenland leert dat het vaak excellente clusters zijn die het verschil maken. Zo’n cluster bestaat uit een

Een blik op succesverhalen in binnen- en buitenland leert dat het excellente clusters zijn die het verschil maken

samenhangende keten van kennis, innovatie en ondernemerschap die in staat is zich continu te vernieuwen en aan te passen. Bekende voorbeelden zijn de regio’s van Stuttgart, Seattle en in ons eigen land Eindhoven. Natuurlijk moet er altijd enige

voorzichtigheid worden betracht om niet al te lichtvaardig voorbeelden uit een ander land of een andere cultuur over te planten naar Nederland. Maar hoewel de cruciale succesfactoren soms situatiegebonden kunnen zijn, blijkt tegelijkertijd uit onderzoek dat economische clusters substantiële agglomeratievoordelen opleveren.¹ De theorie van agglomeratievoordelen komt oorspronkelijk van Alfred Marshall, de vader van de moderne economische wetenschap; inmiddels zijn er legio wetenschappelijke artikelen die empirisch bewijs leveren voor het bestaan van agglomeratievoordelen – ook wel marshalliaanse externaliteiten genoemd – in diverse sectoren en in diverse landen.² Als gevolg van deze ontdekkingen is er een nieuw vakgebied ontstaan binnen de economische wetenschap, namelijk geografische economie, die geografische spreiding van economische activiteiten bestudeert. De achterliggende reden voor het bestaan van agglomeratievoordelen is de cruciale rol die impliciete kennis³ – dat wil zeggen: kennis op basis van een combinatie van vaardigheden, ervaringen en attitude – speelt bij het proces van innovatie en economische ontwikkeling.⁴ Mensen kunnen impliciete kennis op afstand minder effectief en efficiënt genereren en overdragen; vandaar dat clustering, een proces dat letterlijk mensen bij elkaar brengt, zulke grote voordelen kan opleveren.

Excellente clusters blijken in de praktijk vaak samen te vallen met be-

paalde regio's c.q. een zekere regiogebondenheid te hebben. Deze regio's onderscheiden zich van andere regio's door de aanwezigheid van een paar grote multinationals en vele daaraan verbonden mkb-bedrijven en kennis- en onderzoeksinstituten. Andere kenmerken zijn een hoge 'dichtheid' aan innovatie (hetgeen onder meer blijkt uit het aantal aangevraagde patenten uit zulke regio's), een aantrekkelijke woon- en werkomgeving, internationale medewerkers, politieke stabiliteit en een uitstekende infrastructuur. Maar ook door dezelfde waarden en normen die in een regio leven vindt men elkaar vaker. Men spreekt letterlijk 'dezelfde taal'.

Deze waarden en normen vinden hun oorsprong in de samenleving en springen meer in het oog wanneer de 'cultuur van zakendoen' tussen landen wordt vergeleken, bijvoorbeeld tussen een meer Rijnlands versus een meer Angelsaksisch georiënteerd model. In Nederland zijn dit soort cultuurverschillen ook waarneembaar tussen bijvoorbeeld enerzijds de Randstad en anderzijds de provincie Brabant. Deze verschillen zijn een gegeven, maar vereenvoudigen voor degene die er in thuis is wel het zakendoen binnen een regio.

TOPSECTORENBELEID

In het Nederlandse industriebeleid is door het vorige kabinet een focus aangebracht op de zogenaamde topsectoren. Die ingezette lijn wordt door Rutte II gecontinueerd. Met het topsectorenbeleid beoogt het kabinet de industriële sectoren waar Nederland in uitblinkt verder te versterken (het gaat om negen sectoren, te weten: tuinbouw en uitgangsmaterialen, agri & food, water, life sciences & health, chemie, hightech, energie, logistiek, en creatieve industrie). Daartoe zijn innovatiecontracten gesloten, die worden aangestuurd door de zogenaamde 'gouden driehoek': topteams waarin onderzoekers, ondernemers en de overheid samenwerken.

Naast al het goede dat er gebeurt, zijn er bij het topsectorenbeleid echter ook twee kanttekeningen te plaatsen. Ten eerste is de breedte van de topsectoren sterk uiteenlopend (zie de voorgaande opsomming). Veel verschillende typen bedrijven met verschillende culturele achtergronden moeten elkaar zien te vinden, waardoor samenwerking wordt bemoeilijkt en de focus lastiger is aan te brengen. Ten tweede is de geografische spreiding van de sectoren groot. Hierdoor ontstaat het probleem dat niemand zich echt eindverantwoordelijk voelt en een op zichzelf mooi initiatief lastig tot een succes te maken zal zijn. Dat is buitengewoon jammer, want het idee om de krachten van het bedrijfsleven, de kennis- en onderzoeksinstituten en de overheden te bundelen, is op zichzelf een goed idee.

Hoewel Nederland qua oppervlakte een (relatief) klein land is, kent

het bedrijfsleven van oudsher een spreiding door het hele land. Er is dus sprake van een in de loop der decennia ontstane natuurlijke ordening. De huidige topsectoren zouden daarom beter kunnen worden omgevormd naar meer regionale initiatieven. Dat heeft allerlei voordelen. Cultureel bestaat er een grotere aansluiting tussen bedrijven, overheden en kennisinstellingen in een bepaalde regio. Men kent elkaar, niet alleen zakelijk, maar vaak ook via andere maatschappelijke organisaties. En er is een gezamenlijk belang: namelijk het zo efficiënt en effectief mogelijk inrichten van de regio, zowel op het gebied van arbeidsmarkt en infrastructuur als op het gebied van opleidingen, lokale wet- en regelgeving enzovoort. Niet voor niks heeft Rob van Gijzel, de burgemeester van Eindhoven, recente-

De geografische cao is vanuit de kracht van de regio's bezien een goed alternatief voor een bedrijfstak-cao

lijk nog een verdienstelijk pleidooi gehouden voor een geografische cao als een goed alternatief voor een bedrijfstak-cao.⁵

Een dergelijke geografische cao vergemakkelijkt de inzet van personeel over verschillende sectoren

binnen een bepaalde regio. Hierdoor ontstaat er meer flexibiliteit en kan er beter worden ingespeeld op de regionale behoeften. Ook kunnen er binnen zo'n cao specifieke afspraken worden gemaakt over het uitwisselen van personeel en het verzorgen van opleidingen door regionale kennisinstutten, en kan het arbeidsaanbod beter worden afgestemd op verschillende generaties.

CLUSTERS VAN KENNIS EN KUNDE

De vraag ligt dus voor welke regionale clusters er dan zouden zijn. Een blik op de kaart van Nederland leert dat er logischerwijs al een aantal te definiëren zijn. Natuurlijk valt brainport Eindhoven daar het meest in op, maar er zijn meer 'brainports'. Bijvoorbeeld het cluster biotechnologiebedrijven rondom Leiden, die gezamenlijk met de daar aanwezige Universiteit Leiden de potentie hebben om verder te groeien naar een regio van wereldnaam. Ook het cluster bedrijven en instellingen in Midden-Nederland die zich richten op 'food' biedt veel mogelijkheden, evenals de internationale glastuinbouwsector in Greenport Westland-Oostland.

Deze meer clustergerichte benadering sluit ook aan bij het recente rapport *Naar een lerende economie* van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (wrr). In deze studie kiest de wrr ervoor om het verdienvermogen van Nederland voorop te stellen, en dat is wezenlijk anders dan het huidige – vooral op sectoren gerichte – beleid. 'Het is economisch ge-

zien suboptimaal om stimuleringsbeleid te snel een sectoriaal perspectief te geven en fundamenteel onderzoek in een sectorale koker op te sluiten', zo stelt de WRR.⁶ De crux van de analyse van de WRR luidt: 'Het verdienvermogen van Nederland wordt in belangrijke mate bepaald door de manier waarop kennis kan circuleren, mensen hun capaciteiten kunnen vergroten, en werk en leren met elkaar verbonden worden.'⁷

Wanneer de aanpak van de WRR wordt gevolgd, zal bij het samenbrengen van kennis, innovatie en ondernemerschap veel meer rekening worden gehouden met culturele eigenaardigheden, morele en sociale waarden en goed ingebedde instituties, en hoe dat bij uitstek in de regio's op uiteenlopende wijze vorm krijgt. Op deze manier kunnen er verschillende succesvolle clusters ontstaan. Het ambitieniveau kan dan overigens best verschillen. Een beperkt aantal clusters moet zich kunnen meten met de wereldtop, terwijl een ander deel zich meer zal manifesteren op Europees niveau en weer een ander deel zal bestaan uit de zogenaamde lokale helden. Die laatste categorie bestaat uit clusters die het op Nederlandse schaal prima doen en op middellange termijn (wellicht) de ambitie en mogelijkheden hebben om door te groeien naar een hoger niveau.

VALKUILEN EN DE ROL VAN DE OVERHEID

De valkuil is dat dergelijke clusters te lokaal worden georganiseerd. Het is prima dat iedere willekeurige gemeente de doelstelling heeft om het Silicon Valley aan de Noordzee te worden, maar enige realiteitszin is hierbij wel van belang. Er zou een toets kunnen worden ontwikkeld waarmee kan worden bepaald of een regio voldoende potentie heeft om door te groeien naar een excellente regio, en ook om te bepalen welke witte vlekken er dan nog zijn.

De landelijke overheid heeft hierbij een spilfunctie. Natuurlijk is het – juist ook vanuit christendemocratisch oogpunt – van belang om allereerst te kijken naar de verantwoordelijkheid van private partijen en vervolgens naar regionale overheden. Maar dat neemt niet weg dat de overheid vanuit haar aanvullende rol op de samenleving gehouden kan zijn om in te grijpen bij marktfalen door bijvoorbeeld bepaalde zaken te standaardiseren. Immers, de spontane actie van private partijen blijft niet zelden steken op een laag en daardoor inefficiënt schaalniveau. Eenmalige, stevige interventies zijn dan cruciaal om goede private initiatieven snel op te schalen en tot bloei te laten komen. Er zijn vele historische en recente voorbeelden die deze rolverdeling ook bevestigen. Men kan dan denken aan de Verenigde Oost-Indische Compagnie (voc), voorheen een ongeorganiseerd clubje van concurrerende compagnieën totdat Johan van Oldenbarnevelt ze samenvoegde en extra financiering aanboorde. Modernere voorbeelden zijn de

haven van Rotterdam, de gasrotonde in Groningen en de Chemelot Campus in Sittard-Geleen.

Belangrijk voor het creëren van excellente clusters en niches is dat de overheid de juiste randvoorwaarden schept om de economie maximaal te kunnen laten groeien.

Een aantal van de randvoorwaarden die het verschil maken zijn door de overheid te beïnvloeden. Traditioneel is dat het cluster infrastructuur. Hierbij moet dan niet alleen worden gedacht in de beperkte definitie van mobiliteit, maar ook aan de toegang tot energie, internet enzovoort. Fysieke bereikbaarheid van regio's is cruciaal om groei te stimuleren. Hier kan wederom worden gewezen op de grote investeringen die zijn gedaan in het wegennet rondom Eindhoven en in de ontwikkeling van de High Tech Campus. Fysieke bereikbaarheid volstaat in de moderne tijd echter allang niet meer. Tegenwoordig draait het ook om goede elektronische bereikbaarheid. De aanwezigheid van internetknooppunten en grote data-centra zijn daarmee eveneens van belang geworden om vestiging optimaal te maken. Deze elektronische middelen hebben op hun beurt weer de toegang nodig tot gegarandeerde elektriciteit. Ook de (lokale) arbeidsmarkt kan door de overheid beïnvloed worden, namelijk door gezamenlijk met het bedrijfsleven en onderwijsinstellingen de juiste (beroeps)opleidingen te bevorderen. Tot slot is de eerder genoemde regionale cao ook een instrument dat kan worden ingezet om de regio aantrekkelijker te maken.

BESLUIT: NAAR EEN REGIOGERICHTE AANPAK

Het overheidsbeleid voor de groeiagenda van Nederland is zowel te veel versnipperd als te weinig ingebed. Terwijl in vele andere landen de groei weer begint aan te trekken, dreigt Nederland achterop te raken. In dit artikel is naar voren gekomen dat een blik over de grens leert dat ook voor een

De economische groei van Nederland kan een sprong maken door de focus meer te verleggen naar de regio

economie lokaliteit en worteling van belang zijn. De economische groei van Nederland kan een sprong maken door de focus meer te verleggen naar de regio. Door met oog voor de verschillende regionale krachten slimme combinaties te maken tussen bedrijfsleven, kennisinstel-

lingen en overheid kan het verschil worden gemaakt. De overheid heeft de taak om deze ontwikkeling te stimuleren en te stroomlijnen. Maar voorop blijft staan dat het verdienvermogen van Nederland besloten ligt in de kracht van de samenleving zelf.

Noten

-
- 1 Zie hiervoor vooral ook het onderzoek van Michael E. Porter, 'Location, competition, and economic development. Local clusters in a global economy', *Economic Development Quarterly* 14 (2000), nr. 1, pp. 15-34.
 - 2 Hubert Schmitz en Bernard Musyck, 'Industrial districts in Europe. Policy lessons for developing countries?', *World Development* 22 (1994), nr. 6, pp. 889-910.
 - 3 De Engelse wetenschappelijke term is 'tacit knowledge'.
 - 4 Ricardo Hausmann e.a., *The atlas of economic complexity. Mapping paths to prosperity*. Cambridge, MA: Center for International Development, Harvard University, 2011.
 - 5 Esther Walstra, 'Regio-cao moet Eindhoven opstuwten in vaart der volkeren', *Binnenlands Bestuur*, 26 februari 2013. Geraadpleegd op 7 december via www.binnenlandsbestuur.nl (zoek op: 'regio-cao').
 - 6 Wetenschappelijke Raad voor het Regeeringsbeleid, *Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2013, p. 88.
 - 7 WRR 2013, p. 327.